

Іванчук Володимир Володимирович (Слов'янськ) – асистент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Державного вищого навчального закладу “Донбаський державний педагогічний університет”.

ПРОБЛЕМАТИКА ВІДЧУЖЕННЯ ЛЮДИНИ В ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМІ Ж.-П. САРТРА

Сучасний світ характеризується всеосяжною кризою людського існування, супроводжується економічною, соціальною і духовною нестабільністю. Цей час визначається для сучасної людини як втрата різних можливостей у всіх сферах його життя і втрата перспективи розвитку майбутніх поколінь. Актуальною у зв'язку із цим є проблема відчуження людини, що виникла в західноєвропейській філософській традиції на рубежі XVIII – XIX століть в рамках німецького ідеалізму і перетворилася з часом в один з найбільш базових концептів філософської антропології.

Однією з найбільш значних спроб висловити концепт відчуження сучасними філософськими засобами була зроблена у французькому екзистенціалізмі. Зупинимося на позиції Ж.-П. Сартра, який «читає» онтологію антропологічно і екзистенційно. Вихідним пунктом антропологічних роздумів філософа є переконання в існуванні відмінного від людини і незвідного до його думки світу речей, з яким, однак, людина настільки нерозривно пов'язана, що її слід визначити як буття в світі. Що ж стосується свідомості, то її Сартр визначає як буття для себе. Жодна характеристика для себе не може бути характеристикою в собі.

На питання про те, чи створено буття феноменів і буття свідомості богом, Сартр дає негативну відповідь. Гіпотеза божественного творіння заперечується ним як «забобон креаціонізму», що надає його екзистенціалізму атеїстичний характер. Сам Сартр, однак, підкреслює, що його вчення докорінно відрізняється від усіх відомих форм атеїзму, причому головна відмінність полягає в тому, що для нього питання про існування чи відсутність бога залишається відкритим.

Сартр піднімає питання про те, що таке заперечення і звідки воно береться. Оскільки до проблеми заперечення Сартр підходить через розгляд питань і суджень суб'єкта, остільки для нього природним є висновок, що джерело заперечення знаходиться в суб'єкті, і тільки в ньому. Перетворюючи небуття в особливого роду реальність – ніщо, Сартр заявляє, що «людина є буття, за допомогою якого ніщо приходить в світ».

На протигагу метафізичного погляду на природу Сартр розглядає людину як внутрішньо суперечливе буття. Він заявляє, що «буття, за допомогою якого Ніщо приходить в світ, має бути своїм власним Ніщо».

Людина оголошується Сартром носієм абсолютної свободи. Однак ця теза супроводжується настільки багатьма уточненнями, спрямованими проти анархії, що підсумком міркувань Сартра стає не свобода, а відповідальність і провина. Він формулює «парадокс свободи»: свобода є тільки в ситуації, а ситуація існує тільки через свободу. Людська реальність всюди зустрічає опору і перешкоди, які вона створила. Місце народження людини і навколишнє середовище, його минуле, діяльність інших людей, якісна визначеність предметів, з якими він має справу, – все це такі елементи ситуації з незалежної від нього реальністю, з якими людина повинна рахуватися.

Отже, робить висновок Сартр, відстань грає роль перешкоди для людини лише тоді, коли він вирішив її подолати; оскільки це рішення вільно прийнято людиною, остільки сама людина визначає перешкоду для себе; воно відіграє роль внутрішнього самообмеження людської свободи. Але то вірне, що мається у міркуваннях Сартра, ніяк не підтверджує його концепцію абсолютної свободи. Справедливо, що зовнішній факт грає роль перешкоди не для всіх цілей людської діяльності, а для певних. Але, скажімо, відмовляючись через перешкоди здійснити свої наміри, ми тим самим

знищуємо намічений нами проект, тобто дійсно обмежуємо свободу. Коли мова йде не просто про відмову від дрібниць (туристичної поїздки, зустрічі, покупки тощо), а про відмову від життєво важливих цілей, то ця відмова може поставити під загрозу саме існування людини. Крім того, треба зазначити, що висунення певних цілей в багатьох випадках дуже жорстко визначається ситуацією людини, а не є результатом довільного рішення.

Що дійсно вдається довести Сартру при аналізі різних ситуацій, так це не абсолютна свобода, а відсутність фатальної зумовленості людської дії, здатність людини боротися з перешкодами і своєю дією долати їх. Можна погодитися з Сартром, коли він говорить, що від вільного рішення людини залежить, чи буде він підкорятися заборонам, встановленим німецькими фашистами в окупованому Парижі, або ж стане діяти всупереч їм. Однак смертельна небезпека, пов'язана з останнім рішенням, свідчить, що свобода не як вважає перешкоди для своєї дії, а зустрічає їх як об'єктивні дані. Облік подібних факторів спростовує тезу про абсолютну свободу людини.

Сартр ще більш звужує реальний зміст поняття свободи, кажучи, що її не можна ототожнювати зі свідомою постановкою мети. Свобода виражається не в тому, щоб поставити мету, а в тому, щоб зробити вибір. Початковий вибір не осмислений, він виникає невідомим чином з першого моменту появи людини на світ. При цьому якщо в ході подальшого життя людина свідомо ставить перед собою такі цілі, які йдуть врозріз з початковим вибором, то вони, стверджує Сартр, приречені на невдачу.

Але тим самим свобода у власному розумінні слова повністю знищується. Початковий вибір, що йде врозріз з сумнівними бажаннями людини і не дозволяє йому розвивати свою особистість, означає тотальне відчуження людини. Це якась невблаганна доля, від якої неможливо звільнитися. Хоча Сартр стверджує, що людина постійно відновлює свій вибір, мова у нього йде, по суті справи, лише про постійне повторення в нових ситуаціях початкового вибору.

Той результат, до якого прийшов Сартр в ході аналізу «людської реальності», абсолютно протилежний його задуму. Він хотів дати філософське обґрунтування тези про абсолютну свободу людини, але в дійсності прийшов до фаталізму, який виключає будь-яку свободу.

Відчуження людей, що знаходяться в автономній волі, призводить їх до конфліктів. Джерелом конфлікту, на думку Сартра, є погляди іншої людини. Кожна людина знає себе зсередини як суб'єктивний стан свободи і буття. Але зовнішній погляд Іншого не в змозі проникнути в цю суб'єктивність, так що для нього кожна людина виступає в ролі об'єкта, як річ серед речей, а не як вільне буття. Тим самим погляд Іншого «краде», за висловом Сартра, вільне буття людей. І це стосується кожного. Кожен з нас «краде» і відчужує свободу інших людей, при цьому піддається такому ж впливу з їх боку.

Сартр вважав, що в пошуках вирішення даного конфлікту кожен індивід прагне злити чужі погляди зі своїми і таким шляхом придбати знання про себе як зсередини, так і зовні. Сартр називав це прагненням до божественної досконалості і в цьому сенсі говорить, що найпотаємніше бажання кожної людини – стати богом; але це бажання не може бути реалізовано, і тому людина називається «марною пристрастю». Першу спробу реалізації цього бажання Сартр бачить в любові, а завершальну – в жорстокому насильстві ката, який катує і вбиває свою жертву. Навіть якщо жертва під впливом тортур говорить і діє так, як цього хоче кат, її відчужує погляд, хоча б уявний, її зовнішнє знання про ката продовжують існувати. Вкрадена свобода не повертається до катові і тоді, коли він вбиває свою жертву; його відчужений спосіб навіки закарбувався в її свідомості. Так Сартр приходять до висновку, що люди є взаємними мучителями. І це виключає їх солідарність. Всі

фактичні спільності людей є лише ілюзії, за якими ховається боротьба всіх проти всіх.

Песимістичні висновки Сартра добре зрозумілі, якщо врахувати стан технократичного суспільства і наростаюче відчуження людей. Він тільки висловив настрої людей, безсилих проти могутності знеособлених і відчужених форм соціальності.

Список використаної літератури

1. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / пер. с фр. В. И. Колядко / Ж.-П. Сартр. – М.: Республика, 2000. – 639 с.
2. Сартр Ж.-П. Трансценденция Эго. набросок феноменологического описания / пер. с фр. Дмитрия Кралечкина / Ж.-П. Сартр. – М.: Модерн, 2011. – 160 с.
3. Сартр Ж.-П. Затворники Альтоны. Повесть, пьесы / пер. с фр. / Ж.-П. Сартр. – Харьков; М.: Фолио; АСТ, 1999. – 399 с.
4. Сартр Ж.-П. Грязными руками. Пьесы / пер. с фр. / Ж.-П. Сартр. – Харьков; М.: Фолио; АСТ, 1999. – 431 с.
5. Сартр Ж.-П. Стена: Избранные произведения / пер. с фр. / Ж.-П. Сартр. – М.: Политиздат, 1992. – 480 с.